

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЯ РОСІЙСЬКІЙ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРАХ

Анатолій Іванович КРАВЧУК,

*в.о. начальника наукової лабораторії з
проактивного забезпечення стратегічних
комунікацій центру стратегічних комунікацій
Навчально-наукового інституту інформаційної
безпеки та стратегічних комунікацій
<https://orcid.org/0009-0009-8513-4991>*

SOME ASPECTS OF COUNTERING RUSSIAN DISINFORMATION IN THE DOMESTIC AND INTERNATIONAL INFORMATION SPACE

Russia all time, during the existence, carries out informative influence on Ukraine. a purpose of these informative operations is elimination of Ukrainian mentality, culture and traditions. And presently, during great aggression, Russia continues the native policy of grab. Policy of elimination and total lie, where plays the not last role – disinformation. Secretary RNBO Ukraine Oleksij Danilov came forward at international conference on a theme “Counteraction of disinformation in the conditions of military operations” and marked that Russian propaganda worked similarly as propaganda of nazi Germany worked once. It constantly diffuses a “lie, lie and once again lie” for the whole world, inlaying the milliards of dollars in informative war. If not to resist Russian propaganda, it will lay hands on the mind of many people in Europe and America, creating the threat of them peaceful existence.

Росія весь час, протягом свого існування здійснює інформаційний тиск на Україну з метою знищення української ментальності, культури та традицій як таких і нині, під час повномасштабної агресії, вона лише продовжує свою споконвічну загарбницьку політику нищення, де не останню роль відіграє – дезінформація.

2 вересня 2022 року Секретар РНБО України Олексій Данілов у вступному слові міжнародного круглого столу на тему “Протидія дезінформації в умовах воєнних дій” зазначив, що Росія працює за лекалами нацистської Німеччини, розповсюджуючи у світі “брехню, брехню і ще раз брехню”, вкладаючи в інформаційну війну мільярди доларів. Водночас, заявив він, Україна перемогла на інформаційному фронті, який не менш важливий, ніж поле бою [1].

На жаль, пан Данілов не вказав, яким саме чином, на його думку, Україна спромоглась перемогти Росію, не зважаючи, що та вкладає в інформаційну війну мільярди доларів

Досвід російської агресії свідчить, що Росія почала проводити масовані інформаційні атаки проти України ще перед початком агресії і продовжує їх вчиняти протягом всієї війни атакуючи свідомість не лише українців в їх національному інформаційному просторі, але й всього цивілізованого людства на міжнародному рівні. То ж, думка про перемогу Росії на інформаційному фронті у 2022 році схоже дещо перебільшена і потребує певного корегування та переосмислення.

Невипадково, 25 серпня 2023 згаданий вище Секретар РНБО України Олексій Данілов в інтерв'ю “Радіо Свобода” уже зазначив: “...хочу зауважити, що російська федерація перемогти нас військовим шляхом не може. Тому вона має план “В” – це через внутрішню дестабілізацію спробувати похитати нашу країну”. Данілов наголосив, що українцям слід бути пильними та не допустити подій, на які розраховує Росія за рахунок медіа-колаборантів, яких останнім часом фіксують дедалі більше, які, свого часу бігали у Луганську “з колорадськими стрічками, а зараз сидять у ютубах”, видаючи себе за українців та розповідаючи, що “вони там щось аналізують” [2].

Розглядаючи дезінформацію, як предмет дослідження, слід зауважити, що на сьогодні, в законодавчому полі України, немає визначення що є дезінформація, як поняття.

Разом з тим, 20 січня 2020 року Міністерство культури, молоді та спорту представило порівняльну таблицю до законопроекту “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення національної інформаційної безпеки та права на доступ до достовірної інформації”, подібний до вже зареєстрованого в раді проекту №2693 “Про медіа”. Зазначені законопроекти викликали шквал критики як українських так і європейських журналістів і в решті не були прийняті.

Автори закону з команди міністра Володимира Бородянського пропонували українцям суворий контроль за ними у соціальних мережах і покарання журналістів за фейки, створення спеціального контролюючого органу, штрафи та навіть тюремне покарання, що повністю порушувало демократичні принципи щодо свободи слова.

Але у не прийнятому проекті закону було прописано поняття “дезінформації”, яка трактувалась як “недостовірна інформація з питань, що становлять суспільний інтерес, зокрема стосовно національної безпеки, територіальної цілісності, суверенітету, обороноздатності України, права українського народу на самовизначення, життя та здоров'я громадян, стану довкілля”. Беззаперечно, це визначення є розмитим і не конкретним, але більш детального тлумачення “дезінформації” не було надано. Як бачимо, на думку авторів законопроекту, дезінформація по суті є “недостовірною інформацією”, яка в тому ж проекті прописана як – “неправдиві відомості про осіб, факти, події, явища, яких не існувало взагалі або які існували, але відомості про них неповні або перекручені”, що дає ще більш широке поле для трактувань, а ніж поняття “дезінформація”.

Згідно з міжнародним правом, дезінформація та пропаганда є порушенням права на свободу вираження поглядів. Особливо це стає актуальним, коли пропаганда та дезінформація пропагують дискримінацію або ворожнечу щодо певних груп, руйнують основні демократичні принципи та порушують права людей на отримання правдивої інформації, що в свою чергу порушує численні міжнародні конвенції з прав людини. Зокрема, статтю 19 Загальної декларації прав людини і статті 19 і 20 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [3].

Як було зазначено вище, основним критерієм визнання “дезінформації” є її неправдивість. Разом з тим, для здійснення інформаційних впливів викори-

стовують не лише неправдиву інформацію. Розрізняють три види інформації яку використовують для маніпуляцій:

– помилкова інформація без мети зашкодити (місінформація) – це неправдивий або з елементами оману контент, який поширюється без певного наміру на оману, хоча наслідки все одно можуть бути шкідливими. Зазвичай, це звичайні, або механічні помилки журналістів чи політичних діячів, які опубліковані. Наприклад, президент Франції в свій час опублікував у Twitter неправильне зображення, що містить оману про виробництво кисню з тропічних лісів і хоча зробив це не умисно в подальшому це набуло певного резонансу і звинувачень у його некомпетентності.

– неправдива інформація з метою зашкодити (дезінформація), яка поширюється з конкретним наміром ввести в оману наприклад за для того, аби отримати економічну чи політичну вигоду та завдати шкоди суспільству/цільовій аудиторії. Її ще можна назвати “фейками”. Наприклад, нещодавно росіяни розповсюдили інформацію про те, що у Львівській клініці репродукції можливо обрати донора одного із захисників “Азовсталі” аби “відродити” націю. Для цього було підроблено повідомлення з сайту клініки, яке росіяни й опублікували на підтвердження своєї завідомо “фейкової” інформації.

– правдива особиста інформація (малінформація), яку поширюють, щоб зруйнувати репутацію певної особи чи організації, яка як правило є конкурентом в бізнесі чи політиці. Це можуть бути інтимні фото, приватне листування або інший компрометуючий контент. Наприклад, у 2017 було “зрито” в мережу приватні листи Емануеля Макрона для зниження його рейтингів під час передвиборчої кампанії, але для суспільного розголосу цього виявилось недостатньо, тож для більшої розкрутки – підключили ботів. Врешті-решт скандал набув глобального масштабу завдяки твіту Wikileaks, чим значно зашкодив Макрону.

Слід зазначити, що фахівцями з інформаційно-психологічних операцій (далі ІПСО) дезінформація розглядається лише як один із способів інформаційно-психологічного впливу на визначені цільові аудиторії. Так само і росіяни не використовують її як єдино можливий, чи найбільш ефективний спосіб впливу.

Інформаційно-психологічний вплив російської пропагандистської машини на ментальність українців є не лише потужний але й комбінований, де на ряду з банальною брехнею, яка підпадає під дезінформацію є й використання правдивої інформації негативного характеру але що подається з певними висновками, коментарями, характеристиками, які і є суттю інформаційного впливу і, завдяки яким й реалізуються цілі російського ІПСО. Здебільшого йдеться про правдиві інформаційні приводи, які є негативними за своєю суттю та виникають в українському інформаційному полі. Як правило, вони стосуються тих негативних але резонансних явищ, які безпосередньо в цей час (історичний проміжок) домінують у суспільстві, як то питання корупції.

Для Російської пропаганди надважливим завдання є вчинити розкол в суспільстві між керівництвом держави та народом, або між певними гілками влади (відомствами, службами) і тут теж далеко не завжди російська пропаганда використовує саме дезінформацію, як єдиний спосіб впливу. Росіяни своїми меседжами фактично втручаються у чуже для них – українське ін-

формаційне поле і якщо вони будуть постійно бездумно брехати, надаючи відверто неправдиву інформацію, як вони то роблять на своїх власних каналах, то на відміну від російського читача (глядача), українці дуже скоро не лише виявлять цю брехню, але й перестануть реагувати на такі канали – більше їх не читаючи.

От же, в основному росіяни використовують метод подачі дозованої інформації, де на ряду з правдивою є вкраплення певного відсотку брехні, або ж як було зазначено вище, інформація взагалі є повністю правдивою, хоча й супроводжується “потрібними” підводками, коментарями, висновками, які і формують ту заздалегідь сплановану, необхідну для пропагандиста картинку, за ради якої і створюється цей інформаційний матеріал.

Дуже часто росіяни використовують банальну неузгодженість в месиджах, які продукують в медіа представники вітчизняних структур, відомств. Як приклад, 21 листопада, в інтерв'ю британському таблоїду The Sun Президент України Володимир Зеленський розповів, що російські спецслужби планують усунути його від влади в Україні і для цього вони спланували операцію під назвою "Майдан-3". Москва прагне посіяти розкол в українському суспільстві, створивши хаос усередині країни. "Наша розвідка має інформацію, яка також надійшла від наших партнерів. Майдан для них – це переворот, тому операція зрозуміла", – процитувало Президента Зеленського інше відоме міжнародне видання Bloomberg доповнивши, що у 2021 році СБУ вже відкривала кримінальне провадження щодо підготовки держперевороту в Україні. Тоді Президент України заявив, що до підготовки перевороту залучені "представники Росії" згадавши у цьому контексті олігарха Ріната Ахметова [4].

27 листопада Секретар РНБО України Олексій Данілов, в інтерв'ю The Times заявив, що Москва за останні два місяці активізувала мережу “сплячих шпигунів” в Україні, оскільки Путін намагається дестабілізувати українське суспільство, чим фактично підсилив нещодавню заяву Президента Зеленського про загрозу провокування Росією третього Майдану. За словами Данілова, сплячі російські агенти, впроваджені в державні установи, включно із СБУ та отримують накази підірвати єдність країни.

В той же день, СБУ спростувала повідомлення про активізацію російських шпигунів всередині відомства, зазначивши, що ця інформація не відповідає дійсності. У пресслужбі відомства заявили: “Окремі акценти, озвучені сьогодні у ЗМІ, щодо активізації мережі шпигунів всередині української спецслужби, не відповідають дійсності і є проявом некоректної інтерпретації слів очільника РНБО” [5].

Російська пропаганда відразу підхопила цей інфопривід акцентуючи, що СБУ не погодилось з “неправдивою” інформацією, яку розповсюджував Секретар РНБО в медіа, щодо російських шпигунів, тим самим поставивши під сумнів і пересторогу щодо третього Майдану.

28 листопада впливове міжнародне видання New York Times у статті “Дружина голови української розвідки була отруєна, заявляють чиновники”, зазначило що факт отруєння дружини Буданова означає, що російська агентура в Україні діє значно ближче до внутрішніх кіл влади, ніж це вважалось можливим раніше [6].

Тобто, впливове міжнародне видання, яке читають у всьому світі ретранслює меседжи влади про розгалужену мережу російських шпигунів в Україні які діють “значно ближче до внутрішніх кіл влади, ніж це вважалось можливим раніше”. Але цей посил є смертельно небезпечним для України, особливо з’явившись на шпальтах медіа наших стратегічних партнерів бо за цим може виникнути недовіра до влади в цілому, яка, на їх думку, є наскрізь просякнута російською агентурою, що в подальшому може значно ускладнити поставку зброї та обладнання, новітніх зразків та сучасних технологій, а це для України, яка воює з потужним ворогом, є неприпустимим. Але ж, саме це і є головною метою російської пропаганди.

Відомо, що її агентура доволі потужно діє по всьому світові, маючи безліч агентів впливу, у тому числі і у світових медіа. Тож не дивно, якщо якийсь журналіст, скажімо, із New York Times, написавши про отруєння дружини Буданова, між іншим додасть всього то один, на перший погляд не значний за суттю абзац про засилля російської агентури у вищих щаблях української влади. Але для експертів та політиків США саме це може стати принципово важливим при прийнятті рішень про допомогу Україні і навіть куди значущим, а ніж сам факт отруєння, про яке безпосередньо йдеться у статті.

Отже, слід зазначити, що Росія доволі часто у своїй пропаганді працює саме із інформаційними приводами, взятими з українських (світових) медіа. Тому дуже важливо усім українцям, а особливо тим хто виступає в медіа, а ще більше тим хто при цьому ще й є представником влади, ретельно дотримуватись правил інформаційної гігієни, розуміючи, що кожне їх слово перебуває під мікроскопом не лише російської пропаганди, але й міжнародного експертного середовища і може бути використано проти інтересів України.

Саме для цього й було в 2015 році запозичено від НАТО та впроваджено в Україні систему “Стратегічних комунікацій”, яка на жаль й досі так і не стала дієвим інструментом використання інформації як зброї в інтересах держави. То ж, говорити про перемогу України на інформаційному фронті сьогодні надто зарано. Інформаційні війни з боку Росії відбуваються постійно і це стосується не лише повномасштабної агресії, чи періоду що передувало їй, починаючи з 2014 року. Це намагання Росії підкорити Україну було завжди і точилось сторіччями, весь цей час змушуючи українців відчувати на собі потужний інформаційний тиск та психологічний вплив російської пропаганди, який мав на меті повне знищення національної самосвідомості і ідентичності українців та винищення їх як нації.

Окремо слід відзначити, що будь-яка дезінформація, як складова психологічного впливу має бути розповсюджена по інформаційним каналам і саме під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну ситуація із інформаційними каналами розповсюдження інформації значно змінилась. Якщо раніше в Україні довгі роки беззаперечна першість в соціальних мережах (інформаційних каналах) залишалась за Facebook то після повномасштабної агресії, зокрема за попередній рік, Facebook утратив 2,05 мільйона українських користувачів, а пов’язаний з ним Instagram – удвічі більше, 4,1 мільйона. Причиною такого масованого виходу з мережі користувачів стала неадекватна політика Facebook, який з початку повномасштабного вторгнення почав

масово блокувати українських користувачів і приховувати їхні дописи про воєнні злочини РФ.

З цього приводу міністр цифрової трансформації Михайло Федоров ще в липні минулого року офіційно звернувся до компанії з листом, у якому закликав “підвищити якість модерування”, тобто перестати блокувати українських користувачів за розповсюдження правдивої інформації про звірства російських окупантів в Україні. Однак це не допомогло і ситуація не змінилась [7].

За аналізом GlobalLogic станом на липень 2022 року в Україні соцмережами користувались приблизно 76,6% українців. Повномасштабне вторгнення РФ в Україну призвело до різкого зростання використання соціальних мереж як джерела новин. Серед 76,6% громадян України, які використовують соціальні мережі як джерело інформації, 66% обирають Telegram, 61% – YouTube, 58% – Facebook [8].

Як бачимо, на сьогодні лідером серед каналів, з яких українці черпають інформацію є Telegram. Але не варто забувати, що російський режим вже давно почав використовувати і створювати Telegram-мережі для маніпулювання суспільною думкою, поширення дезінформації і діяльності в режимі фейк-ньюз. І треба визнати, що на шляху опанування технологій Telegram-впливу Кремль досяг неабияких результатів. Перед вторгненням, на 2019 рік припадає пік активності російських спецслужб з інфільтрації в український інформаційний простір політичних Telegram-каналів та технологій, які у різних варіаціях попередньо були апробовані ще у 2014-15 роках на окупованих територіях.

На сьогодні в Україні існує величезна мережа популярних, ніби то українських Telegram-каналів, які на справді адмініструються 85-м головним центром спеціальної служби ГУ ГШ ЗС РФ (підрозділ психологічних операцій ЗС РФ). Саме через ці канали нам постійно розповідають про “зрив мобілізації”, “провал контрнаступу”, “зраду союзників”, “втому Заходу”, “конфлікт між Президентом і Головнокомандувачем” і як висновок підводять до думки – “необхідність йти на поступки і перемовини з РФ”.

Готуючись до нападу 24 лютого 2022 року, російські спецслужби заздалегідь створили розгалужену мережу Telegram “троянських коней”, які ретельно маскуються під українські канали, мають гучні патріотичні назви, але при цьому постійно і методично продукують отруйний інформаційний контент і цей процес створення, розкрутки і запуску контрольованих росіянами Telegram-проектів не припиняється – вони виявляють та враховують помилки, адаптуються до змін, удосконалюються і ще більш витонченіше маскуються під вітчизняні. Отже, загроза впливу зі сторони путінського режиму на як мінімум 10-мільйонну українську аудиторію користувачів Telegram – нікуди не поділася.

Тож, найефективнішою протидією російській пропаганді є необхідність протиставляти замаскованому російському інформаційному сміттю якісний та правдивий український контент, який не є анонімним, має конкретних та пізнаваних авторів, відкриту та чесну редакційну політику і професійну команду.

Крім того, слід не допускати в національному інформаційному просторі інфоприводів, які відразу використовуються російськими пропагандистами

як дезінформація. Слід підвищувати рівень інформаційної гігієни у суспільстві та владі і головне, потрібно кардинально змінити відношення суспільства до будь-яких негативів, які руйнують моральні устої нашого народу його культурні цінності та традиції і це перш за все стосується непомірно високого рівня корупції, яка багато років стоїть на заваді нашого реального просування як в ЄС так і в НАТО.

Звісно методи та форми застосування дезінформації в системі інформаційних операцій противника значно ширші і ми розглянули здебільшого лише використання, пропагандистською машиною Кремля, інфоприводів, що виникають в українському інфопросторі, але саме це на сьогодні і є надто важливим, бо якщо такий інфопривід продукують, як зазначалось вище, саме представники влади, то він, майже автоматично, з'являється та резонує і в міжнародних медіа, що значно полегшує роботу російської пропаганди по перекрученню такої інформації та шляхом маніпулятивних технік і дезінформації – продукування хибних, спотворених, а головне, антиукраїнських меседжів на західну аудиторію, що під час повномасштабного вторгнення для України як держави є надто болючим, а іноді й навіть – смертельно небезпечним.

Список використаних джерел:

1. Сайт “Рада національної безпеки і оборони України”. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/5710.html> (дата звернення: 28.11.2023).
2. Сайт “Радіо Свобода”, стаття: “Війна прийде у саму Росію”: Данілов розповів про події Криму і відповів на закиди про “повільність” наступу ЗСУ. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/danilov-rnbo-hur-spetsoperatsiya-krum-drony-moskva-litaky/32563657.html> (дата звернення: 28.11.2023).
3. Сайт “Реанімаційний пакет реформ”, стаття: “Дезінформація як порушення прав людини в контексті російського вторгнення в Україну: фаховий звіт”. URL: <https://rpr.org.ua/news/dezinformatsiia-ia-k-porushennia-prav-liudyny-v-konteksti-rosiyskoho-vtorhnennia-v-ukrainu-fakhovyy-zvit/> (дата звернення: 28.11.2023).
4. Сайт “BBC News Україна”, стаття: “Зеленський каже, що Росія готує "Майдан-3" в Україні”. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cn4pm36vzj1o> (дата звернення: 28.11.2023).
5. Сайт “Суспільне, новини”, стаття: “Данілов в інтерв'ю The Times: Путін наказав “сплячим шпигунам” спровокувати хаос у Києві”. URL: <https://suspilne.media/626285-danilov-putin-nakazav-splacim-spigunam-sprovokuvati-haos-u-kievi/> (дата звернення: 28.11.2023).
6. Сайт “The New York Times”, стаття: “Wife of Ukraine’s Spy Chief Was Poisoned, Officials Say”. URL: <https://www.nytimes.com/2023/11/28/world/europe/ukraine-spy-chief-wife-poisoned.html> (дата звернення: 28.11.2023).
7. Сайт “The village”, стаття: “Чому Facebook й Instagram блокують дописи про війну від українських користувачів (і що з цим робити)”. URL: <https://www.village.com.ua/village/business/business-question/331633-chomu-facebook-ta-instagram-blokuyut-dopisi-pro-viynu-vid-ukrayinskih-koristuvachiv-i-scho-z-tsim-robiti?from=readmore> (дата звернення: 28.11.2023).
8. Сайт “SPEKA”, стаття: “Якими соцмережами користуються українці під час війни: статистика”. URL: <https://speka.media/yakimi-socmerezami-koristuyutsya-ukrayinci-pid-cas-viini-doslidzennya-p22nur> (дата звернення: 28.11.2023).